

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ОФЦЕРА: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК: 355.343.4.

Хижняк О.А.

Стаття посвячена проблемі становлення личности будущего офицера. Рассматриваются теоретические основы данного исследования. Изучается личностное становление курсанта в процессе подготовки в военном институте.

Ключевые слова: личностное становление, будущий офицер, гражданская зрелость, призвание.

The article deals with the formation of a future officer. The theoretical basis of this study. We study the personal formation of students in the preparation of a military institute.

Key words: personality formation, the future officer, civil maturity, a vocation.

Стаття присвячена проблемі становлення особистості майбутнього офіцера. Розглядаються теоретичні засади даного дослідження. Вивчається особистісне становлення курсанта в процесі підготовки у військовому інституті.

Ключові слова: особистісне становлення, майбутній офіцер, громадянська зрілість, покликання.

Пильна увага сучасного суспільства до проблем освіти і виховання майбутніх офіцерів призводить до необхідності зміни їх особистісно-професійної позиції. Сьогодні армії необхідний військовослужбовець, покликаний захистити народ, країну, національні та загальнонародські норми та цінності.

Реальний перехід до гуманістичної парадигми виховання у вищій військовій школі можливий за умови наявності у офіцера таких особистісно-професійних якостей, завдяки яким курсант чи студент, постійно перебуваючи у власному творчому пошуку, зможе здійснювати навчально-професійну діяльність, спрямовану на творчий саморозвиток, на інтенсивне усвідомлення місії обраної професії у відповідно до особистісних життєвих смислів.

Перед вищою військовою освітою стоїть завдання підготовки офіцерів, які мають розвинені професійні здібності і орієнтуються, в першу чергу, на духовно-моральний розвиток, здатні долати труднощі у спілкуванні на шляху до прийняття внутрішнього світу іншої людини, народу, які мають розвинену самосвідомість і відповідне ставлення до своєї країни, яку повинні захищати, на самоудосконалення, на посилення творчості в діяльності, прагнення працювати за фахом.

Мета статті – визначити теоретичні основи психологічного дослідження особистісного становлення майбутнього офіцера.

Методологічною і теоретичною основою роботи стали основні дослідження вітчизняних та зарубіжних філософів і психологів, концепції суб'єктивності (В. А. Петровський, В. І. Слободчиков та ін), психологічної теорії діяльності (Л.І.Анциферова, А.В.Брушлінський, О. М. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, С. Л. Руб-

інштейн, В. Д. Шадріков та ін), теорії життєвого шляху особистості (К.А. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Ш. Бюллер, С. Л. Рубінштейн, В.А. Семиченко тощо), творчого розвитку людини (Г. С. Батищев, В. Моляко та ін.), психологічні теорії особистості (О. Г. Асмолов, П. С. Гуревич К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн, Г. Айзенк, З. Фрейд, К. Юнг та ін), психологічні теорії професійного становлення (Є. М. Борисова, Є. О. Клімов, Е. Ф. Зеєр, Т. В. Кудрявцев, Л. М. Мітіна та ін.), концепції гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.), погляди філософів (Г. Сковорода, В. Зеньковський, та ін), а також дослідження різних аспектів службової діяльності та особистості офіцера (В. О. Барабанщиков, М. Варій, М. І. Томчук, В. Ягупов).

Теорія розвитку Г. С. Костюка показала, що розвиток – не просто заданий результат. Йому притаманна своя логіка, самостійність і відносна незалежність від впливів виховного процесу. Розвитку притаманний саморух, саморозгортання, самоактуалізація, навіть “спонтанійність”, що фактично є свідченням самоспричинення розвитку [6].

Генетично-модельючий метод С. Д. Максименка дозволяє показати, як вмикається унікальний механізм, котрий спричиняє саморозвиток [7]. Просто орієнтація на “зону найближчого розвитку” (Л. С. Виготський) виявилось недостатньою. Необхідним є попередній проект певного психічного явища, за ним іде втілення проекту в життя, повноважне його створення, що досягається відповідною організацією оточуючого простору і дотримання умов, за яких це явище не може не виникнути.

Становлення особистості у навчально-професійній діяльності може характеризуватися сходженням як у прогресивний, так і в регресивний бік (О. Р. Фонарьов) [11].

Особистісне становлення по прогресивній лінії обумовлене здатністю стати суб'єктом по відношенню до власної життєдіяльності, коли особистість є учасником еволюційного процесу удосконалення себе засобами діяльності, спрямованої на опанування професією. Інволюційний розвиток у процесі регресу може обумовити зниження активності суб'єкта у вищезначеній діяльності.

Головними визначальними чинниками особистісного становлення в процесі професійної підготовки є феномен співбуття (В. І. Слободчиков) і надситуативної активності (В. А. Петровський).

Ціннісно-сміслову професійне та мотиваційне об'єднання людей обумовлює знаходження нових, надситуативних смислів діяльності, що обумовлює розвиток не предметно-професійної і мотиваційно-потребової сфер, в яких розвиваються індивідуальні здібності до тієї або іншої діяльності.

Особистісна форма являє собою перевтілення старих способів і засобів діяльності, усталених відносин активним прагненням до опанування смислів, які спонукають новий рівень психологічної регуляції діяльності.

Для діяльнісної форми характерне прагнення до підтримання відповідності між людиною та вимогами тієї діяльності, яку вона виконує.

Перехідна форма характеризується тим, що людина через невпевненість у своїх силах, неясність життєвих цілей підходить до необхідності перевтілень у власній ціннісній системі. Вона не може здійснити себе на досить видовженому відрізку часу. Внаслідок цього відбувається повернення чи до суто діяльнісної форми реагування, або сходження до особистісної форми. Тому важливим у

створенні концепції особистісного становлення в умовах навчально-професійної діяльності на основі якісного нового підходу до дослідження професійної підготовки військового професіонала. Реалізація ідей міжсуб'єктного, співбуттєвісного спілкування між молоддю і наставниками дає можливість переосмислити феномен особистісного становлення в навчально-професійній діяльності в термінах саморозвитку, породжує вихід за межі усталених форм свого емпіричного Я, за рахунок розгортання актуальної взаємодії в системі курсант/студент-наставник.

Життєве здійснення відбувається у формах опанування професією, соціальних досягнень і служіння, які задають напрямок усього життєвого шляху, і, відповідно, особистісного становлення в навчально-професійній діяльності. Ці особистісні прояви є не тільки етапами особистісного становлення військового професіонала, але й у відповідності з законом трансформації етапів становлення будь-якого явища в структурні рівні його організації, характеризують рівні особистісного становлення.

Особистісне становлення майбутнього професіонала представлено вперше як вирішення протиріч між формою особистісної регуляції діяльності і рівнем здійснення діяльності. Зняття цих протиріч детермінує особистісне становлення професіонала, що у варіанті конструктивного сходження сприяє його становленню, а у варіанті деструктивному, - перешкоджає успішній професіоналізації особистості, що зумовлюють регрес. Спонуками до розвитку можуть бути як смислові орієнтири життєдіяльності, так і включення особистості у виконання діяльності.

Характеристикою особистісного становлення військовослужбовця у зв'язку з його майбутньою офіцерською службою є виконання ним обов'язків не стільки як функції, а як місії захисту країни, служіння Батьківщині.

Якісна підготовка майбутнього офіцера обумовлюється недостатньою мотивацією служби на захист країни, у тому числі, педагогів і офіцерів навіть з великим стажем, що ставить питання цілісного становлення особистості в навчально-професійній діяльності. Без вирішення цих завдань неможливе якісне навчання та прогнозування подальшої успішності професійної діяльності майбутніх офіцерів.

Становлення особистості військовослужбовця-професіонала — це цілісний безперервний процес, який регулюється на основі як суб'єктивних (внутрішніх), так і об'єктивних (соціальних) чинників і є частиною життєвого шляху особистості.

Джерелом особистісного становлення військовослужбовця є неузгодженість Я-реального і Я-духовного. Вихід за межі свого повсякденного життя, здатність подивитися на обрану професію з боку наявності внутрішніх ресурсів для особистісного перетворення, обумовлюють пробудження Я-духовного, сприяє постійному розвитку особистості в процесі підготовки до професійної діяльності у вищому військовому навчальному закладі.

Особистісне становлення майбутнього професіонала при цьому детермінується складною системою включення особистості у діяльність у зв'язку з смисло-життєвими цінностями буття людини. Саме суперечності між смислом життєдіяльності і способом здійснення діяльності ведуть до розвитку особистості майбутнього професіонала. Можливі випадки, коли невирішення зазначених супе-

речностей веде до особистісного регресу, а відповідно — і до зниження інтересу і активності в навчально-професійній діяльності.

Рівень особистісного становлення оцінюється нами на основі комплексу показників успішності у навчально-професійній діяльності, професійної ідентичності та громадянської зрілості, за якими можна робити судження про особистісне становлення.

Типологічний підхід до вивчення особистості професіонала дозволяє виявити психологічні механізми, що сприятимуть досягненню особами з різними індивідуально-психологічними особливостями однакової ефективності діяльності.

У світлі сучасного стану вивчення професійної діяльності в плані розвитку її суб'єкта важливо відзначити, що «генеративні можливості діяльності ... не безмежні. Діяльність не може сама породити будь-який інший вид діяльності» (В. П. Зінченко, Є. С. Моргунов, 1994) [5]. Людина розвивається у ситуації, коли не обмежена лише мотивами корисності, власне творче ставлення до професії обумовлює розвиток діяльності та її суб'єкта.

Якщо в процесі предметнення вільна особистість вкладає служіння своїх сутнісних сил, то розвитку діяльності сприяє міжсуб'єктне спілкування через співбуття, яке розуміється не як соціально-психологічний феномен, а як онтологічна основа розвитку суб'єкта в його діяльності, при якій важливою є взаємодія з іншими суб'єктами, а доля інших суб'єктів, кому адресована діяльність майбутнього офіцера — народу і країні, які він покликаний захищати.

Таким чином, необхідно звернутися до різних типів соціальних зв'язків між суб'єктом та макро- і мікро-соціумом, які є ключем до сприяння особистісного становлення майбутнього офіцера.

При підходах до проблеми захисту країни і підготовки майбутнього офіцера постає проблема єдності цілого та його частин. На початкових етапах розвитку суспільства індивід належить до «більш великого цілого» (К. Маркс). У наш час все більше зростає самостійність, відокремленість людини. Гармонійність передбачає і єднання, і самостійність, необхідність і свободу. Якщо на початку індивід є несамостійною частиною деякого цілого, де цілісність є суб'єктом, то з набуттям самодостатності, відбувається зворотне: цілісність у даному випадку існує як щось вторинне і необхідно стає актуалізація механізму укорінення.

В типології означених зв'язків найбільш важливим є виділення того моменту, що в кожному з типів існують два підтипи з відмінними зв'язками між суб'єктом і цілісністю співбуття з іншими і країною. Перший підтип зв'язків характеризує суб'єктів, які нічого не хочуть змінювати ні в собі самому, ні в своїй, здебільшого механічній, діяльності. Перехідний, проміжний стан описує суб'єктів, що перебувають у пошуку. Тут індивід (чи спільність), покинувши одну форму співвиріченості, ще не набуває іншої, більш високого рівня, осмисленості.

Для третього типу зв'язків характерно те, що суб'єкт виступає як цілісна особистість, яка створює усвідомлену спільність, де кожен відчуває себе органічною частиною цілого та «не закритий від інших умовами об'єктно-речового відносинами та рольовими масками» (О.Р. Фонарьов), даний тип зв'язків є передумовою існування «спільнот співбуття» (В. І. Слободчиков), які тільки в такому

співбутті сприяють нарощенню здібностей людей. Тут людина «знаходиться в абсолютному русі становлення» (К. Маркс). В основі такого співбуття лежить духовне єднання людей (на макрорівні – з власним інститутом народом, на мікро-у взаємодії з наставником у педагогічному процесі), на підставі якого можливе укорінення, єднання з інформаційно-енергетичним простором своєї країни.

Про те, що здібності є відображенням духовності в людині говорить і той факт, який відзначає В. В. Зеньковський (1993) [4], що якщо в ранньому дитинстві, коли людина ще не затьмарена зовнішніми масками, творчість йде легко, вільно і невимушено, але в подальшому творчість стає слабкішою і обмеженішою. І в міру дорослішання становище все більше посилюється. О.Р.Фонарьовим висунуте припущення, що етичне (моральне) відношення до дійсності є передумовою розвитку здібностей взагалі до будь-якої діяльності.

Ще С. Л. Рубінштейн писав, що етика, включена в онтологію людського буття, виражає включеність моральності в життя, яка і є відображенням духовності людини. На його думку, сутність особистості виявляється у взаєминах з іншими людьми. Але моральним є не будь-яке ставлення людини до людини, а тільки таке, що засноване на любові до неї, що передбачає таке спілкування, коли інша людина не може бути знярядям, засобом для досягнення будь-яких своїх цілей, що свідчить про вихід за межі найважчої ситуації і усвідомлення нею нескінченної природи існування свого власного Я і Я іншого, буття народу в просторі своєї країни, тому при такій умові можливим є ставлення до іншого як до іншого свого Я. Моральність, як вираження духовності, можлива тільки там, де відбулося повне звільнення як від своєї, так і від чужої самоті (В. І. Слободчиков, 1994).

Таким чином, розвиток духовності в людині спричиняється творчою силою, яка визначає нову якість життя. Але зростаючі здібності ще не свідчать про духовність. Про це свідчить той факт, що часто навіть діяльність, що успішно здійснюється, «раптом» починає гальмуватися через те, що зміст її суперечить моральним імперативам (Б. С. Братусь, 1988).

На думку В. В. Зеньковського, дійсне перетворення людини визначається моральними, а не естетичними рухами душі, бо останні дають уявну, міражну цілісність душі, лише на поверхні встановлюючи гармонію, у естетичній формі не відбувається рішучого усунення гріха [4]. Звідси впливає верховенство етичного ставлення до дійсності, яке може живити естетичне і перетворювати його так, що силою естетичного зсуду відбувається справжнє перетворення душі.

Отже, етичне ставлення особистості (народу, країни) на основі любові до неї виражає духовну взаємодію, що народжує естетичний простір, який «спає світ».

Спілкування, будучи нашим зв'язком з тим, що є поза нами, разом з тим входить до складу нашого внутрішнього життя, є її частина і до того ж дуже істотна частина (С. Л. Франк, 1997). Будь-яке спілкування Я та Інших веде до утворення нової реальності, яка розширює можливості особистості. Проблему взаємопроникнення, розуміння унікальності іншої людини досліджували М. М. Бахтін та ін. Ближче всіх до розуміння духовного спілкування як зустрічі Я і Ти підійшов М. Бубер (1993). На Процес справжнього діалогічного

відношення зберігає в недоторканності суб'єктів і їх активності на основах асертивності. Так виникає щось таке, чого не було ні в Я, ні в Ти самих по собі, і що вперше твориться «ми». У цьому «ми» курсантського колективу утворюється те духовне, в якому поєднуються людські сутності, а після закінчення цього спілкування, все суб'єктні можливості, стають надбанням кожного з них, що і викликає подвоєння духовності кожного, що і є причиною розвитку здібностей у навчальній групі, обумовлює етико-естетичне ставлення особистості до обраної професії.

Логічним продовженням розгляду соціальних зв'язків є аналіз різного типу спільнот у соціальних науках. Зазвичай визначення спільноті прийнято вводити через опозицію двох їхніх типів: формальної структури і симбіотичної неструктурованої спільноті. Характерна спільна діяльність, соціальні позиції та ролі в процесі її здійснення. При неструктурованій спільноті – це безліч людей, що знаходяться не поряд, а разом (М. Бубер). По суті, тут є тільки спільна діяльність людей, без здійснення конкретної діяльності у її сутності. Коли є не тільки спільне буття людей, а й їх спільна діяльність, розвиток (В. І. Слободчиков), він забезпечується двома механізмами: ототожненням й відокремленням, які задають і направляють хід і розвиток суб'єктивності. Якщо тільки ці два полюси перестануть породжувати один інший, то розвиток припиниться.

У колективі курсантів на протязі підготовки у військовому інституті здійснюється не тільки спільна діяльність, але і спільне буття людей, в якому актуалізовано ряд психологічних механізмів, - персоналізація, персоніфікація, металізація, соборність тощо [10].

Очевидно, процесом, що сприяє особистісному становленню, відповідає міжсуб'єктне, глибинне спілкування (Г. С. Батіщев). Інший тут виступає як уособлення людської суб'єктності. Тільки таке спілкування має в собі внутрішню глибину, яка по суті своїй невичерпна. Духовне спілкування подвоює здатності суб'єкта, що виявляються в будь-якому з моментів його життя завдяки «міжсуб'єктному уособленню» (О.Р.Фонарьов).

У процесі сприяння особистісному становленню важливими розглядаються адаптивна та надситуативна активність. У діяльності присутні обидва типи активності. Установка стабілізує діяльність, а надситуативна активність сприяє подоланню її інерції. Особистісне становлення військового професіонала не може зводитися тільки до навчання і нагромадження досвіду, а передбачає співбуття людей, що і має відбуватися в педагогічному процесі військового інституту. Тільки в межах такого співбуття виникає те, що дозволяє суб'єкту перевищити наявний рівень і зумовлює виникнення активності, яка дозволяє підвестися на наступний, вищий щабель особистісного розвитку.

На етапі особистісного становлення у зв'язку з набуттям обраної професії у процесі підготовки в інституті, особистісне становлення виступає як таке, що обумовлює розвиток навчально-професійної діяльності. Тому емпіричне дослідження особистісного становлення майбутнього офіцера у військовому інституті має відбуватися і досліджуватися в просторі навчально-професійної діяльності при глибинному спілкуванні з учасниками педагогічного процесу.

Література:

1. Батищев Г. С. Укорененность и плодотворность // Гармонизация системы «Человек-природа» / Генрих Степанович Батищев. — М., 1986. — С. 18-56.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. — К.: Академвидав, 2010. — 416 с.
3. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентный подход / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. — М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. — 336 с.
4. Зеньковский В. На пороге зрелости. — М.: Воскресение, 1991. — 48 с.
5. Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки Российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. — М.: Тривола, 1994. — 332 с.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; за ред. Л. М. Проколієнко ; упоряд. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко [та ін.]. — К.: Рад. школа, 1989. — 608 с.
7. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. — К.: Вид-во ТОВ «КММ», 2006, — 240 с.
8. Маркс К. Размышления юноши при выборе профессии // Маркс К. и Энгельс Ф. Из ранних произведений. М., 1956. — 606 с.
9. Слободчиков В. И. Психология человека. Основы психологической антропологии / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. — М.: Школа-Пресс, 1995. — 384 с.
10. Снігур Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості : Монографія / Л. А. Снігур. — Одеса : Видавець М. П. Черкасов, 2004. — 331 с.
11. Фонарев А. Р. Психология личностного становления педагога-профессионала: Автореф. дис. доктора психол. наук по спец. 19.00.07 - педагогическая психология // Александр Ратмирович Фонарев. — Москва: Московский государственный университет технологий и управления, 2007. - 38 с.

ПРОФЕСІОНАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ УЧИТЕЛЯ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

УДК: 378.01.04

Снеговская О. В.

Статья посвящена особенностям формирования профессионально-педагогической направленности учителя как одного из ключевых аспектов подготовки будущих педагогов в процессе обучения в высшем учебном заведении. Профессионально-педагогическая направленность представлена как характеристика профессионального развития будущих учителей.

Ключевые слова: направленность личности, педагогическая направленность, профессионально-педагогическая деятельность.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена особливостям формування професійно-педагогічної спрямованості вчителя як одного з ключових аспектів підготовки майбутніх учителів у процесі навчання у вищому на-